

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.A.Каримов Философия калама –рациональная основа средневекового исламского мировоззрения.....	203
D.E.Normatova Islom islohchiligi (modernizm): diniy-falsafiy va siyosiy jihatlar.....	210
B.E.Xusanov Estetik tarbiya mohiyatining falsafiy tahlili.....	215
N.M.Axmadiyev Yoshlarning axloqiy, ma’rifiy, madaniy tafakkurini yuksaltirishda keksa avlod tajribasidan foydalanishning ahamiyati.....	220
N.N.Teshayev Fuqarolik jamiyati rivojlanishining ijtimoiy-madaniy omillari	223
K.G’.Kamolova Ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimida falsafaning o’rni	227
M.M.Qaxxorova, B.Farfiev Oila instituti mustahkamligining ijtimoiy-madaniy asoslari.....	232
K.U.Sharipova Jamiyatda gender tenglikning shakllanish jarayoni.....	240
S.A.Xayrullayev Jamiyat barqarorligida konsolidatsiya jarayonining konseptual asoslari.....	244
O’.X.Rajabov Maslahat – konsensusning sinergetik omili	248
Sh.T.Abbosova Milliy g’oya –insoniyatni barqaror taraqqiyot sari yetaklovchi kuch	251

СИЙОСАТ

K.X.Avazov Siyosiy tadqiqotlar tizimida tahdid, tahdidbardosh jamiyat tushunchasining mazmun-mohiyati.....	254
A.A.Abdilxamedov Huquqbuzarlik profilaktikasi tushunchasining mazmun-mohiyati va xususiyati.....	261
B.Y.Paluaniyazov Markaziy Osiyo davlatlari xavfsizligiga ta’sir etuvchi tahdidlarning namoyon bo’lish xususiyatlari.....	265
U.M.Kuranov Globallashuv sharoitida missionerlikka qarshi kurashning ma’naviy – ma’rifiy ahamiyati	270

ТАРИХ

Ma Jian, Vang Jianxin, M.Xasanov, Chen Aidong, Chjou Xinying, A.E.Berdimurodov, K.D.Arziyev O’zbekistonning Samarqand vodiysi janubiy tomonidagi 2014-yilgi arxeologik dala qidiruv ishlari hisoboti.....	275
M.X.Исамиддинов Оборонительные стены Афрасиаба и основные этапы его развития.....	309
X.Raxmatillayev Turkistonda XIX asrning ikkinchi yarmidagi etnik jarayonlar	314
F.X.Utayeva, P.Q.Sharipova, F.G’.Rahmatova Mustaqillik yillarida Buxoro to’qimachilik sanoatida modernizatsiyalashuv jarayonlari	318
N.S.Abdullayeva Rossiya muzeylarida saqlanayotgan O’zbekiston madaniy merosi namunalari.....	324
S.B.Xakimova “Xulosat ul-ahvol” asari xususida.....	329
Ш.Т.Темиров Мухаммад Сиддик Хашмат, сын Эмира Музаффар (1864-1932) – жизнь и научное наследие	332

FUQAROLIK JAMIYATI RIVOJLANISHINING IJTIMOY-MADANIY OMILLARI
СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА
SOCIOCULTURAL FACTORS OF CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT

¹Teshayev Nutfullo Nasrulloevish

¹Buxoro davlat universiteti, falsafa fanlari nomzodi, dotsent

Аннотация

Mazkur maqolada fuqarolik jamiyati rivojlanishini hozirgi davrdagi iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy omillari va ularning o'ziga xos xususiyatlari taxlil qilinadi hamda muayyan ilmiy-falsafiy xulosalar beriladi.

Аннотация

В статье анализируются экономические, социально-политические и духовные факторы развития гражданского общества в современный период и их специфические характеристики, а также приводятся конкретные научно-философские выводы.

Abstract

The article analyzes the economic, socio-political and spiritual factors of the development of civil society in the modern period and their specific characteristics, as well as provides specific scientific and philosophical conclusions.

Kalit so'zlar: "fuqarolik jamiyati", "ma'naviy omil", "mafkuraviy tamoyil", "xususiy mulk", "o'rta sinf", "birlashmalar", "birlashmalar", "demokratik jamiyat", "erkin fuqaro", "ijtimoiy erkinlik". "oshkoralik", "qonun ustuvorligi strategiyasi".

Ключевые слова: «гражданское общество», «моральный фактор», «идеологический принцип», «частная собственность», «средний класс», «объединения», «демократическое общество», «свободный гражданин», «социальная свобода». «прозрачность», «стратегия правового государства».

Key words: "civil society", "moral factor", "ideological principle", "private property", "middle class", "associations", "democratic society", "free citizen", "social freedom". "transparency", "strategy of the rule of law".

KIRISH

Fuqarolik jamiyati rivojlanishining asosiy omillaridan biri xususiy mulk bilan bog'liq. Rivojlangan demokratik jamiyatda yashayotgan aholining katta qismini xususiy mulk egalari tashkil etadi. Shunga ko'ra, yirik biznes vakillari ko'p emas. Biroq, bunday jamiyatda o'rta tabaqa odamlar asosiy o'rin tutadi. O'rta tabaqa va ularning oila a'zolarining daromad manbalari, yashash vositalari esa xususiy mulk hisoblanadi. Ular xususiy korxonalar (ishlab chiqarish, savdo, qishloq xo'jaligi, ishlab chiqarish va boshqalar), yer, ko'chmas mulk, ijara mulki, foyda keltiradigan qimmatli qog'ozlar, foizli rullar, intellektual mulk va boshqalar. Bu odamlar uchun mulkni yo'qotish hayotning muhim manbasini yo'qotish deb hisoblanadi. Binobarin, ularga tegishli bo'lgan mulkni himoya qilish ushbu mulkdor o'z mulkiga samarali sharoit yaratish uchun bor kuch-g'ayratini ishga solishi aniq. Kundalik hayot tajribasi shuni ko'rsatadiki, eng samarali jamoaviy sa'y-harakatlar quyidagilardir: mulk egalari umumiy manfaatlar uchun turli xil uyushmalarga birlashadilar; fermerlar uyushmalari; kasaba uyushmalari, bankirlar va boshqalar. Bunday tashkilotlar vakillari qonun chiqaruvchi organ va hukumatdagi turli komissiyalar bilan yaqin aloqada bo'lgan holda, shubhasiz, ushbu tashkilotlar a'zolari uchun xususiy mulkni tegishli darajada ortimallashtirishga erishishni maqsad qilgan. Xususiy mulk fuqarolik jamiyatining rivojlanishining asosiy omillaridan sabablaridan biri bo'lib, u fuqarolik jamiyatining kuchli o'zini o'zi tashkil etuvchi ijtimoiy tuzilmaga aylanishiga yordam beradi. Demokratik jamiyat erkinlikning barcha shakllari mavjudligini qo'llab-quvvatlagan holda o'z qonuniga muvofiq rivojlanadigan iqtisodiy tizimga ega bo'lishni maqsad qiladi. Tadbirkorlarning o'ziga xos birlashmasi, ya'ni fuqarolik jamiyati tashkilotlari tuziladi.

Demokratik tuzumdagi davlat o'z fuqarolarining manfaatlari va ehtiyojlarini imkon qadar qondirishni maqsad qiladi. Biroq, jamiyatda shakllangan manfaatlar ko'p, xilma-xil va xilma-xilligi natijasida davlat bu manfaatlarining barchasi haqida ma'lumotga ega bo'la olmaydi. Shuning uchun fuqarolarning davlat kuchi va vositalari bilan qanoatlantiriladigan haqiqiy manfaatlari to'g'risida davlatni xabardor qilish zarur. Bu natijaga erishish fuqarolik jamiyati tashkilotlari orqali harakat qilganda natijalarga erishiladi. Har bir demokratik davlatda ko'plab fuqarolik jamiyati tashkilotlari mavjud. Ular xududlarning va hatto alohida shaharlarning haqiqiy muammolari, kasbiy manfaatlar bilan bog'liq holda tashkil etilgan. Ular iyerarxiya tashkilotlari va jamg'armalari, katta madaniy

ahamiyatga ega yodgorliklarni tiklash zarurati bilan bog'liq birlashmalar. Shu bilan birga, bunday tashkilotlarga turli harakatlar kiradi (masalan, begunoh odamlar ustidan sudga qarshi norozilik) va boshqalar kiritilgan. Bunday tashkilot va harakatlar keng tarqalgan davlat miqyosigacha o'sishi mumkin. Bunday tashkilotlarga misol keltirsak, G'arbiy Evropa mamlakatlaridagi yashillar harakatni misol qilib keltirish mumkin.

Dastlab tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan kichik harakat hozirda ommaviy qo'llab-quvvatlanib, qudratli kuchga aylandi va ularning faoliyati natijasida atrof-muhitni muhofaza qilish maqsadida davlat tomonidan qo'shimcha mablag'lar ajratilib, qonunlarga o'zgartirishlar kiritildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish oshiruvchi omil – demokratik jamiyatda fuqarolar manfaatlarining xilma-xilligidir. Shu o'rinda shuni ta'kidlash kerakki, keng ko'lamli manfaatlar faqat demokratik jamiyatda qo'llab-quvvatlanadi. Fuqarolik jamiyatining faol yashashining eng asosiy shartlari ijtimoiy erkinlik, demokratik ijtimoiy boshqaruv, siyosiy faoliyat va siyosiy bahs-munozaralarning jamoat sohasining mavjudligidir. Erkin fuqaro fuqarolik jamiyatining asosidir. Ijtimoiy erkinlik insonga jamiyatda o'z maqsadlarini amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Oshkoralik fuqarolik jamiyati faoliyatining muhim shartlaridan biridir fuqarolarning ijtimoiy fikriga ega bo'lish qobiliyati oshiradi.

Fuqarolik jamiyati faoliyatining eng muhim sharti - tegishli qonunchilik va uning yashash huquqining konstitusiyaviy kafolatlarining mavjudligi. Fuqarolik jamiyatining asosiy faoliyati jamiyatning moddiy, ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarini to'liq qondirishdir. Fuqarolik jamiyatining davlat bilan munosabatlarida erkinligini tan olmaslik, uning ijtimoiy mavqeini tan olmaslik, shubhasiz muayyan olib keladi. Sovet totalitarizmining tajovuzkor determinanti (sinfiy manfaatlarining jamoat manfaatlaridan ustunligi, sinfiy kurash, mulkni milliyashtirish, shaxslarning o'z qadr-qimmatini mensimaslik va hokazo) fuqarolik jamiyatining davlatga singishi edi. Natijada, inson shaxs sifatida rad etildi, tabiiy ajralmas huquq va erkinliklar o'z ma'nosini yo'qotdi. Totalitar davlatda inson o'z xohishiga ko'ra yashashga, o'z fikrini aytishga, siyosiy qarashlarini aytishga haqqi yo'q edi, natijada u siyosatdan tashqari «bo'ysunuvchi»ga aylandi. O'zbekistonda yangilangan Konstitusiyaning qabul qilinishi, o'tgan yillar mobaynidagi qonunchilik faoliyati huquqiy davlatni shakllantirishning barcha fuqarolar qonun oldida tengligini, qonunning ustuvorligini kafolatlaydigan mustahkam negizlarini yanada kuchaytirish imkonini berdi.

Istiqlol davrining dastlabki o'n yilliklarida davlatning faol roli asosiy vakolatlar davlatning va eng avvalo, ijro etuvchi hokimiyatning ixtiyorida bo'lishini taqozo etgan edi. Fuqarolik jamiyati rivojlanishining hozirgi bosqichida, keyingi yillardagi yangilanishlar jarayoni iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning uzoq vaqtga mo'ljallangan strategiyasini amalga oshirishni talab qildi. 2017 – 2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasi va 2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi bunday ehtiyojning mavjudligini yaqqol isbotlaydi.

Keyingi yillarda mamlakatimizda bu borada bir qator ilmiy ishlar yaratildi. Xususan, Z.M.Islomov shaxsning fuqarolik madaniyatini fuqarolik jamiyatini barpo etishning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etadi, B.Xo'jayev Sharq mutafakkirlari fikrlariga tayangan holda fuqarolik madaniyati mezonlarini aniqlashga harakat qiladi. Shuningdek, uning ayrim jihatlari muammosi A.Choriyev, G.Navro'zova, Q.Nazarov, X.Salomova, S.Choriyev, G.Yunusova, E.Zoirov, S.Ro'zimorodovlarning falsafaning turli mavzulari doirasidagi tadqiqotlarida ochib berilgan.

Ushbu strategiyaga ko'ra, davlatning roli fuqarolik taraqqiyotimizning pirovard maqsadi – fuqarolik jamiyati barpo etish maqsadiga asoslangan holda tubdan o'zgarishi darkor. Bunda kuchli markaziy davlat hokimiyati o'zining kuch-g'ayratlarini asosiy, umummilliy vazifalarga, chunonchi, mudofaa, davlat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligi, tashqi siyosat, valyuta-moliya hamda soliq tizimlarini shakllantirish, qonunlar qabul qilish va taraqqiyotning boshqa strategik vazifalariga qaratadigan davlat ijtimoiy qurilish tizimini barpo etish lozim. Boshqa masalalarni hal qilish esa asta-sekin markazdan joylarga, davlat hokimiyati organlaridan jamoat tashkilotlariga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga torshirilayotgani bejiz emas.

Bu fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish sohasidagi strategik vazifa bo'lib, bunday jamiyat tamoyillarini qaror tortirish uzoq va murakkab jarayondir. Ushbu jarayonda ikki muhim jihatga alohida e'tibor bilan yondashilmoqda, birinchisi fuqarolik jamiyatining dunyoda e'tirof etilgan tamoyillarini e'tirof etish bo'lsa, ikkinchisi, fuqarolik jamiyatining milliy-madaniy meros bilan bog'liq milliy xususiyatlariga tayanishdan iboratdir.

Bu ikki yo'nalish bir-biri bilan dialektik uzviy bog'liq va haqiqiy fuqarolik jamiyat barpo etishni bir-biridan ajralgan holda tasavvur etib bo'lmaydi ham. Amaliy hayotda bu muhim qonununiyatning buzilish hollari turli xalqlar turmush tarzi va ularning milliy manfaatlariga zid bo'lgan, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy oqibatlarni keltirib chiqargani ma'lum. Keyingi yillar tajribasi umume'tirof etilgan tamoyillarga tayanmaslik, mamlakatni dunyoviy jamiyat barpo etish imkoniyatidan yiroqlashtirsa, milliy-ma'naviy xususiyatlarni hisobga olmaslik esa, xalqning haqiqiy fuqarolik jamiyati haqidagi tarixiy va milliy tasavvurlariga zid holat ekanligidan dalolat beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Mamlakatimizda bugungi kunda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar hamda fuqarolik jamiyati rivojlanishini ilmiy-nazariy tahlil qilish, yoshlar ijtimoiy-siyosiy ongini transformatsiyalashishiga ta'sir etuvchi omillar va vositalarni o'rganish, ularni yuksaltirish istiqbollari to'g'risida mushohada qilish va bu boradagi davlat siyosatini samarali amalga oshirishga xizmat qiladigan xulosalar, amaliy tavsiyalar va takliflar ishlab chiqish bugungi kundagi dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan vazifalardandir.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan boshlab demokratik huquqiy davlat barpo etish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish hamda yoshlar masalasiga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Zero, bu haqda Prezident Sh.Mirziyoyev ham o'z ma'ruzalarida «Haqiqatan ham, hozirgi vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon y o'qotmaydigan masala bo'lib qolmoqda» deb, ushbu dolzarb vazifalarni yechimiga alohida to'xtalib o'tadi hamda «Bu vazifalarni amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz»[1] deb alohida ta'kidlaydi.

Darhaqiqat, o'tgan davr mobaynida mamlakatimizni demokratik yangilash jarayonida fuqarolik institutlarining roli va ahamiyatini kuchaytirishga, fuqarolarning eng muhim sotsial-iqtisodiy muammolarini hal etishga qaratilgan 200 dan ortiq qonun hujjatlari qabul qilingani ham bu soha rivojiga bo'lgan katta e'tiborni ko'rsatadi[2].

Fuqarolik jamiyatining rivojlanishi jarayonida ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-mafkuraviy omillar va tamoyillar amaliyoti hamda ularning transformatsiyalashiga ta'sir etuvchi bir qator omillar va vositalar mavjud. Ular:

- Oila;
- Mahalla;
- NNT;
- Siyosiy partiyalar;
- Ta'lim-tarbiya muassasalari
- Turli jamoat tashkilotlar;
- Ommaviy axborot vositalari kabilardan iborat.

Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev «Erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish borasida amalga oshirayotgan islohotlarimizda nodavlat notijorat tashkilotlarining o'rni va roli beqiyos ekanini alohida ta'kidlash joiz»[1] deb, fuqarolik jamiyatini rivojlanishida nodavlat notijorat tashkilotlarni tutgan o'rni va ahamiyatini e'tirof etadilar.

Hozirgi kunda yurtimizda 9 mingdan ortiq nodavlat notijorat tashkiloti mavjud, 29 ta xalqaro va xorijiy nohukumat tashkilotlarining filial va vakolatxonalari faoliyat yuritmoqda[3].

2017-yil 7-fevralda qabul qilingan Harakatlar strategiyasida va 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, ularning ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish, mahalla institutining jamiyat boshqaruvidagi o'rni va faoliyati samaradorligini oshirish, ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, ta'lim muassasalari va boshqa tashkilotlarning samarali faoliyatini tashkil etish kabi vazifalarga alohida to'xtalib o'tilgan[4]. Bu borada belgilangan vazifalar bugungi kunda bosqichma-bosqich amalga oshirib kelinmoqda.

Fuqarolik jamiyati ijtimoiy-ma'naviy omillarini mustahkamlash va transformatsiyalashishiga doir maqsad va vazifalari ham mavjud bo'lib, maqsad – fuqarolik jamiyatini rivojlantirish hamda demokratik huquqiy davlat qurish bo'lsa, vazifalar – milliy davlatchilik an'analarini bilish, kuchli davlat qurish, siyosiy-huquqiy institutlar faoliyatini liberallashtirish, demokratik qadriyatlar, siyosiy plyuralizmni real voqelikka, kundalik hayot tarziga aylantirish kabilardan iborat.

Fuqarolik jamiyati omillari va tamoyillarining shakllanganlik darajasi har qanday ijtimoiy faoliyat kabi ularning ijtimoiy-siyosiy jarayonlariga real munosabatlarida aks etadi. Shu nuqtai nazardan uning mezonlari:

- 1) ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni, voqealarni idrok etishi;
- 2) ijtimoiy-siyosiy hayotga munosabati va unda real ishtirok qilishi;
- 3) siyosiy partiyalarning dasturlarini qo'llab-quvvatlash yoki ularning faoliyatida qatnashishi;
- 4) davlat hokimiyati organlari faoliyatlariga munosabati va ularda ishtirok etishi;
- 5) ichki va tashqi siyosatga munosabati;
- 6) siyosiy ongi, siyosiy madaniyati;
- 7) jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy yangiliklardan xabardorligi, ularga qiziqishi va ularga munosabat bildira olishi.
- 8) o'zining fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lishi va boshqalar.

Albatta, ushbu mezonlar aniq shart-sharoitlar, ayniqsa, jamiyat oldida paydo bo'lgan ijtimoiy, siyosiy vazifalarga muvofiq transformasiyalashuv jarayonlariga ko'tariladi. Biroq har doim jamiyatning siyosiy strategik maqsadi va umumiy gumanistik tamoyillariga mos kelgandagina hayotga tatbiq etiladi.

XULOSA

Shu ma'noda, fuqarolik jamiyati ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-mafkuraviy omillarini mustahkamlash va transformasiyalashishi va uni bugungi kun talabi darajasida takomillashtirish mamlakatimiz, xalqimizning o'z kelajagi va tarixini o'zi yaratishi, dunyo siyosiy makonida o'ziga xos o'rin egallashga intilishi, xalqimizning siyosiy o'zligini anglashi mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning barqaror rivojida muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh.Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. -Toshkent: O'zbekiston, 2017. – B. 48.
2. O'sha joyda. 52 bet.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi « O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish b o'yicha Harakatlar strategiyasi t o'g'risida»gi PF-4947-son farmoni. Lex.uz.
4. I.Karimov. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent: O'zbekiston. 2010 y. – B. 17.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. T. " Yuridik adabiyotlar rublish". 2023.
6. Sh.Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi « O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish b o'yicha Harakatlar strategiyasi t o'g'risida»gi PF-4947-son farmoni. Lex.uz.
8. I.Karimov. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent: O'zbekiston. 2010 y.
9. Sh.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T. O'ZBEKISTON.
10. Teshayev. N N Samoupravleniye kak osnovoy prinsip grajdanskogo obshchestva. "Fuqarolik jamiyati" (Grajdanskoye obshchestvo.) jurnal, Tashkent, 2008 gg., №4, str., 57-62.
11. Teshayev. N N Fuqarolik jamiyatining ma'naviy asoslari. Zamonaviy oliy ta'lim tizimi: muammo va yeshimlar. Xalqaro ilmiy konferensiya. Navoiy, 2022 yil, 22-noyabr, 75-79 betlar.